

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Eucharisthria - Eucharisteria - Festschrift für Damaskinos Papandreou Metropolit der Schweiz zum 60. Geburtstag am 23. Februar 1966, herausgegeben von Maria Brun καὶ Wilhelm Schneemelcher. Ekdoteike Athenon, 1996, σσ. 1-360, σχ. 24X17 ἐκ.

Ὁ τιμητικὸς αὐτός τόμος ἐξεδόθη μερίμνη τῆς ἐντεταλμένης τοῦ Γραφείου Πληροφοριῶν τῆς Συνόδου τῶν Ἐπισκόπων τῆς Ἑλβετίας Dr. Maria Brun καὶ τοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Bonn διεθνῶς γνωστοῦ διακεκριμένου φιλορθοδόξου Καθηγητοῦ Wilhelm Schneemelcher πρὸς τιμὴν τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Ἑλβετίας κ. Δαμασκηνοῦ (Παπανδρέου), ἀντεπιστέλλοντος μέλους τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἐξ ἀφορμῆς τῆς κατὰ τὴν 23ην Φεβρουαρίου 1996 συμπληρώσεως ἐξήκοντα ἐτῶν ἀπὸ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ.

Ὁ τόμος περιλαμβάνει ἐν ἀρχῇ (σσ. 5-12) τὴν φωτογραφίαν τοῦ τιμωμένου καὶ συγχαρητηρίου ἐπιστολᾶς ἀφ' ἐνὸς τοῦ Παναγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. Βαρθολομαίου καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς Δρος Μαρίας Brun καὶ τοῦ Καθηγητοῦ W. Schneemelcher. Οἱ δύο τελευταῖοι χαρακτηρίζουν τὸν τιμωμένον ὡς διαπρεπῆ Ἱεράρχην, «ὡς πραγματικῶς Ποντίφηκα, ἀνεγείροντα γεφύρας μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν». Ἀκολουθεῖ ὁ Πίναξ συγχαϊρόντων (Tabula gratulatoria) (σσ. 13-16), ἐν τῷ ὁποίῳ ἀναφέρονται οἱ συνεργάται τοῦ τόμου καὶ οἱ ἐκφράσαντες συγχαρητηρίου εὐχάς.

Τὸ Α' μέρος (σσ. 19-56), τὸ ὁποῖον ἔχει τὸν τίτλον «Ἐκκλησίαι καὶ Θρησκείαι ἐν διαλόγῳ» (*Kirchen und Religionen im Gespräch*), ἀναφέρεται εἰς τὰς σχέσεις τῶν Ὁρθοδόξων μετὰ τῶν Μῆ - Χαλκηδονίων Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ μετὰ τῶν Παλαιοκαθολικῶν, τῶν ΡΚαθολικῶν, τῶν Προτεσταντῶν, τῶν Ἀγγλικανῶν, τῶν Βαπτιστῶν, τῶν Ἰουδαίων καὶ Μουσουλμάνων. Τοὺς διαλόγους τούτους ἐξαίρουν εἰς τὰς συγχαρητηρίου ἐπιστολὰς τῶν οἱ ἐξῆς: ὁ Ἀρμένιος Καθολικὸς τῆς Κιλικίας Ἀράμ Α', ὁ Μητροπολίτης τῆς Damiette (Αἰγύπτου) Anba Bishoy, ὁ Ἐπίσκοπος τῆς Ἀρμενικῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλβετίας Viken Aykizian, ὁ Μητροπολίτης Minsk καὶ Sluzk Φιλάρετος, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Οὐτρέχτης Antonius Jan Glazemaker, ὁ Ἐπίσκοπος τῆς Χριστοκαθολικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλβετίας Hans Gerny, ὁ Πρόεδρος τοῦ Παπικοῦ Συμβουλίου διὰ τὴν προώθησιν τῆς ἐνότητος τῶν Χριστιανῶν Καρδινάλιος Edward Idris Cassidy, ὁ ΡΚαθολικὸς Ἀρχιεπίσκοπος Βιέννης Prof. Christoph Schönborn, ὁ πρ. Ἐπίσκοπος Λωζάνης, Γενεύης καὶ Freiburg Pierre Mamie, ἡ Ὑφηγήτρια ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ ἐν Βερολίνῳ Πανεπιστημίου Humboldt Dr. Anna Jensen, ὁ Προϊστάμενος τῆς Κοινότητος Taizé Frère Roger Schutz, ὁ Πρόεδρος τοῦ Ἑλβετικοῦ Εὐαγγελικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Συνδέσμου Pfr. Heinrich Rusterholz, ὁ

Κοσμήτωρ τῆς Εὐαγγελικῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ ἐν Marburg (Γερμανίας) Πανεπιστημίου Prof. Wolfgang Harnisch, ὁ πρ. Ἀγγλικανὸς Ἐπίσκοπος Κύπρου John Brown, ὁ ἐν Πράγα Βαπτιστῆς Prof. Günter, ὁ Ἐπίτιμος Ἀντιπρόεδρος τοῦ Παγκοσμίου Ἰουδαϊκοῦ Congress Dr. Gerhart Riegner, ὁ ἐν Fribourg Prof. Jean Halpérin, ἡ ἐν Ἰσραὴλ Ὑφηγήτρια τῆς Οἰκουμενικῆς Θεολογικῆς Ἐρεῦνης Petra Heldt, ὁ Πρίγκιψ τῆς Ἰορδανίας El Hassan Bin Talal καὶ ὁ ἐν Ἀμμάν τῆς Ἰορδανίας Πρόεδρος τῆς Βασιλικῆς Ἀκαδημίας Ἐρεῦνης τοῦ Ἰσλαμικοῦ Πολιτισμοῦ Prof. Nassir El-Din El Assad.

Τὸ Β' μέρος (σσ. 57-154), τὸ ὁποῖο ἔχει τὸν τίτλο «Πίστις καὶ Θεολογία» (*Glaube und Theologie*), περιλαμβάνει τὶς ἐξῆς μελέτες: «Νὰ ὑμῶμεν τὸν Θεὸν καὶ νὰ τὸν παρακαλῶμεν διὰ τὴν δημιουργίαν Του» (Gott preisen und bitten für seine Scöpfung) (τοῦ ἀρχισυντάκτου τοῦ περ. «*Una Sancta*» Dr. Gerhard Voss) — «Πορεία καὶ σημασία τῆς παλαιοχριστιανικῆς Χριστολογίας» (τοῦ Prof. Wilhelm Schneemelcher) — «Ἡ σημασία τῆς ἁγίας Γραφῆς ἐν τῇ ζωῇ καὶ τῇ πνευματικότητι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀπὸ εὐαγγελικῆς σκοπιάς» (Die Bedeutung der Heiligen Schrift im Leben und in der Spiritualität der Orthodoxen Kirche aus evangelischer Sicht) (τοῦ ἐν Marburg Prof. Wolfgang A. Bienert) — «Θεολογικοὶ προβληματισμοὶ ἐν τῇ σταθερότητι τῆς πίστεως εἰς τὴν Ὁρθόδοξον παράδοσιν» (Orientations théologiques dans la fidélité à la Tradition orthodoxe) (τοῦ Μητροπολίτου Γέροντος Ἐφέσου καὶ Καθηγητοῦ Χρυσοστόμου Κωνσταντινίδου) — «Ὑπὸ ἓνα καλὸν ἀστέρρα. Πῶς ἀρχίζει ἡ χριστιανικὴ ζωὴ. Ἡ κατανόησις τοῦ βαπτίσματος διασαφηνισθεῖσα τῇ βοηθείᾳ τῆς ὀρθοδόξου βαπτισματικῆς πράξεως» (Unter einem guten Stern. Wie christliches Leben beginnt. Das Taufverständnis erläutert anhand der orthodoxen Taufpraxis) (τῆς Δρος Μαρίας Brun) — «Τὸ Χρῖσμα: Μυστήριον τῆς ἐλευθερίας - Μυστήριον τῆς ἀποστολῆς» (Die Firmung: Sakrament der Freiheit - Sakrament der Sendung) (τῆς ἐν Freiburg Ἑλβετίας Prof. Barbara Hallensleben) — «Ὑπηρεσία καὶ ζωὴ τῶν ἱερέων» (Dienst und Leben der Priester) (τοῦ Προέδρου τῆς ἐν Βατικανῶ Kongregation τῆς διδασκαλίας τῆς πίστεως Joseph Kardinal Ratzinger) — «Ἡ μελέτη τῆς Θεολογίας μεταξὺ πλουραλισμοῦ καὶ φονταμενταλισμοῦ. Μία οἰκουμενικὴ πρόκλησις» (L' étude de la Theologie entre pluralisme et fondamentalisme. Un défi oecuménique) (τοῦ ἐν Freiburg Ἑλβετίας Προϊσταμένου τοῦ Ἰνστιτούτου Οἰκουμενικῶν Σπουδῶν Prof. Guido Vergauwen) — «Παρεξηγητέα καὶ παρεξηγηθεῖσα Παγκόσμιος Ἐκκλησία» (Missverständliche καὶ missverständene Weltkirche) (τοῦ ἐν Luzern Ἑλβετίας Prof. Dietrich Wiederkehr).

Τὸ Γ' μέρος (σσ. 155-228), τὸ ὁποῖον ἔχει τὸν τίτλο «Κοινότης (Κοινωνία) καθ' ὁδόν» (*Weggemeinschaft*), περιλαμβάνει τὰς ἐξῆς μελέτας: «Ἐν ἐποχῇ πληρεῖ θλίψεως: Οἱ Εὐαγγελικοὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ἀντιμεταρρυθμίσεως» (In leidvoller Zeit: Die Evangelischen während der Gegenreformation) (τοῦ ἐν Ζυρίχῃ Prof. Hans Friedrich Geisser) — «Συνοδικότης καὶ Οἰκουμένη» (Konziliarität und Ökumene) (τοῦ ἐν Regensburg Msgr. Dr. Nikolaus Wyrwoll)

– «Ἡ σύνοδος τῆς Ὁρθοδοξίας» (Le Concile de l'Orthodoxie) (τοῦ Καθηγητοῦ Βλασίου Φειδᾶ) – «Ἐμπειρίαι καὶ αἰτήματα πνευματικῆς κοινωνίας καθ' ὁδόν. Προσωπικὸς ἰσολογισμὸς τεσσαρακονταετοῦς θεολογικοῦ διαλόγου μεταξὺ τῆς Εὐαγγελικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας» (Erfahrungen und Erfordernisse geistlicher Weggemeinschaft. Eine persönliche Bilanz von vierzig Jahren des theologischen Dialogs zwischen der Evangelischen Kirche und der Orthodoxie (τοῦ ἐν Hannover πρ. Ἐπισκόπου Heinz Joachim Held) – «Μάρμπουργκ καὶ ὁ ὀρθόδοξος κόσμος» (Marburg und die orthodoxe Welt) (τοῦ ἐν Marburg Prof. Hans-Martin Barth) – «Ὁ διάλογος καὶ τὰ σύμβολα γέφυρα καὶ πύλη» (Der Dialog und die Symbole Brücke und Tor) (τοῦ ἐν Bonn Prof. Martin Honecker) – «Κοινὴ μαρτυρία τῶν Ἐκκλησιῶν;» (Ein gemeinsames Zeugnis der Kirchen?) (τοῦ Prof. Lukas Vischer, πρ. Διευθυντοῦ τῆς Ἐπιτροπῆς «Πίστις καὶ Τάξις» τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν).

Τὸ Δ' μέρος (σσ. 229-356), τὸ ὁποῖον ἔχει τὸν τίτλον: «*Δαμασκηνὸς Παπανδρέου. Βιογραφικὰ καὶ Βιβλιογραφικὰ*» (*Damaskinos Papandreou - Biographisches und Bibliographisches*) περιλαμβάνει ἐν πρώτοις σχεδιάσμα τῆς βιογραφίας τοῦ τιμωμένου, γραφὲν ὑπὸ τῆς Δρος Μαρίας Brun, ἡ ὁποία προβάλλει ἀφ' ἑνὸς σταθμοῦς τῆς ζωῆς τοῦ τιμωμένου Σεβ. Μητροπολίτου Ἑλβετίας κ. Δαμασκηνοῦ, ἀφ' ἑτέρου τὴν καρποφόρον δρᾶσιν αὐτοῦ ὡς Προϊσταμένου τοῦ ἐν Chambésy Ὁρθοδόξου Κέντρου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τρίτον τὴν πανορθόδοξου σημασίας καὶ ἀκτινοβολίας προσφορὰν αὐτοῦ ὡς Γραμματέως διὰ τὴν προπαρασκευὴν τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου, τέταρτον τὴν ποιμαντορικὴν δραστηριότητά του ὡς Μητροπολίτου Ἑλβετίας καὶ πέμπτον τὸ πολυδιάστατον θεολογικὸν ἔργον αὐτοῦ ἐν τῇ Χριστιανικῇ Οἰκουμένῃ.

Ἐν συνεχείᾳ παρατίθεται ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ ἀνθολόγιον τοῦ ἔργου αὐτοῦ, περιλαμβάνον τὰς ἐξῆς ἐξαιρέτους μελέτας, εἰσηγήσεις καὶ ὁμιλίας τοῦ τιμωμένου: «Ἡ ὀρθόδοξος διασπορά. Κριτήρια καὶ προτάσεις διὰ μίαν ἀναγκαίαν νέαν ρύθμισιν» (Die orthodoxe Diaspora. Kriterien und Vorschläge für eine notwendige Neuordnung) – «Τὸ αὐτοκέφαλον καὶ ὁ τρόπος τῆς ἀνακηρύξεώς του» (L' autocéphalie et la manière de la proclamer) – «Πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ διαλόγου μεταξὺ τῆς Ὁρθοδόξου καὶ τῆς Παλαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Προσφώνησις τοῦ Ὁρθοδόξου Προέδρου» (Zum Abschluss des Dialogs zwischen der orthodoxen und der altkatholischen Kirche. Ansprache des orthodoxen Präsidenten) (Kavala 1987) – «Ὁ διάλογος μετὰ τῶν ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν. Ἀπάντησις εἰς ἐπιστολὴν τῆς Κοινότητος τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἀφορῶσαν εἰς τὸν διάλογον τούτων» (Le dialogue avec les anciennes Églises Orientales. Réponse à une lettre de la Communauté du Mont Athos concernant ce dialogue (31 Αὐγούστου - 31 Αὐτ 1995) – «Ἐκκλησία καὶ Ἔθνος» (Church and Nation) – «Ἡ μορφή ὡς κανὼν. Ἱστορικότης καὶ δεσμευτικότης» (Form als Norm. Geschichtlichkeit und Verbindlichkeit) – «Συνοδικὴ συνείδησις καὶ μυστηριακὴ ἐμπειρία ἐν τῷ ἔργῳ τῆς ἐν

Τριδέντῳ Συνόδου» (Conscience conciliaire et expérience sacramentelle dans l'oeuvre du Concile de Trente) — «Τὸ Διάταγμα τῆς 2ας Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ» (Le Décret du Vatican II) «*Presbyterorum Ordinis*» — «Ὁ ρόλος τῆς Ὁρθοδοξίας ἐν τῷ Διαλόγῳ μεταξὺ Χριστιανισμοῦ καὶ Ἰσλάμ» (Die Rolle der Orthodoxy im Dialog zwischen Christentum und Islam) — «Ὁ διάλογος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ Ἰσλάμ» (Le dialogue de l'Église orthodoxe avec le Judaïsme et l'Islam) — «Ἐμπειρία συγκρούσεως, συμφιλώσεως καὶ συνυπάρξεως» (Expériences de conflit, de réconciliation et de coexistence).

Χαίρομεν, διότι ὁ ὡς ἄνω τόμος ἀφ' ἐνὸς ἀποκαλύπτει τὴν ἀκτινοβολίαν τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Θεολογίας εἰς ὀλόκληρον τὴν Χριστιανικὴν Οἰκουμένην, τοῦθ' ὅπερ συντελεῖ ὥστε διαπρεπεῖς ἐκπρόσωποι καὶ ἡγετικά στελέχη αὐτῆς νὰ ἐκφράζωνται μετὰ θαυμασμοῦ διὰ τὴν Ὁρθοδοξίαν, καὶ ἀφ' ἑτέρου διότι πάντες οὗτοι προβάλλουν τὴν προσφορὰν ἐνὸς διεθνῶς γνωστοῦ Ὁρθοδόξου Ἱεράρχου, τοῦ ὁποίου τὴν ἐπιβλητικὴν προσωπογραφίαν κατὰ ἐπιγραμματικὸν καὶ εὐγλωττον τρόπον, ἐν τῇ πρὸς τοὺς ἐκδότας τοῦ τόμου συγχαρητηρίῳ ἐπιστολῇ Αὐτοῦ, παρουσιάζει ὁ Παναγιώτατος Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης κ. Βαρθολομαῖος, ὁ Ὅποιος, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, λέγει τὰ ἑξῆς:

«Ἐν εὐφροσύνῃ πνεύματος συγχαίρομεν ὑμῖν καὶ ἰδιαίτερος τῷ τιμωμένῳ Ἱερωτάτῳ ἀδελφῷ, ἐνχόμενοι ὑπὲρ ἱερωσύνης, ἀντιλήψεως, διαμονῆς, εὐρήνης καὶ σωτηρίας» αὐτοῦ καὶ ἅμα εὐχαριστοῦντες αὐτῷ δι' ὅσα ὑπὲρ τοῦ ἐμπειστευμένου αὐτῷ ποιμνίου ἀόκνως προσφέρει, πηδαλιουχῶν σταθερῶς τοὺς οἴακας τῆς θεοτεύκτου ὁλκάδος τῆς λαχούσης αὐτῷ Ἱερᾶς Μητροπόλεως καὶ κοπιῶν ὑπὲρ τῆς προωθήσεως τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως καὶ τῆς χριστιανικῆς καταλλαγῆς, διὰ τῆς μορφώσεως καὶ τῆς συνέσεως, τῆς πείρας καὶ τῆς θεολογικῆς καταρτίσεως αὐτοῦ, καὶ ἰδιαίτερος ἐν τῇ ιδιότητι αὐτοῦ ὡς Προϊσταμένου τοῦ ἐν Σαμπεζῦ Γενεῦς ἡμετέρου Ὁρθοδόξου Πατριαρχικοῦ Κέντρου, ὡς Γραμματέως ἐπὶ τῆς προπαρασκευῆς τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου, ὡς Προέδρου τῶν Διορθοδόξων Ἐπιτροπῶν ἐπὶ τοῦ Θεολογικοῦ Διαλόγου μετὰ τῆς Παλαιοκαθολικῆς καὶ τῶν Μη - Χαλκηδονίων Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ ὡς ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ διαλόγου μεταξὺ Ὁρθοδόξων Χριστιανῶν ἀφ' ἐνὸς καὶ ἑβραίων καὶ μουσουλμάνων ἀφ' ἑτέρου, καὶ διὰ τῆς συμμετοχῆς αὐτοῦ εἰς ποικίλα διεκκλησιαστικὰ καὶ ἄλλα συνέδρια...» (σ. 7 καὶ γαλλιστὶ τὰ ἴδια ἐν σελ. 9).

Ἡ χαρὰ ἡμῶν διὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ τόμου θὰ ἦτο μεγαλυτέρα, ἐὰν — ἐκτὸς τοῦ «συμβούλου ἐκδόσεως» Καθηγητοῦ Βλασίου Φειδᾶ — εἶχον κληθῆ καὶ ἕξ Ἑλλάδος καὶ μερικοὶ ἄλλοι θεολόγοι, εἴτε διὰ νὰ στείλουν συνεργασίας εἰς τὸν τόμον καὶ οὕτω νὰ προβάλλουν διεθνῶς καὶ μερικῶς ἄλλας πτυχὰς τῆς ἑλληνικῆς θεολογικῆς σκέψεως, εἴτε διὰ νὰ συμπεριληφθοῦν τουλάχιστον εἰς τὸν Πίνακα τῶν συγχαίροντων («*Tabula gratulatoria*»). Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐκφράζομεν συγχαρητήρια ἐκ τῶν ὑστέρων. Ἐπὶ πλέον ὀφείλονται εὐχαριστίαι εἰς μερικοὺς ἐκ τῶν ἑτεροδόξων συνεργατῶν τοῦ τόμου, οἱ

ὅποιοι ἐν ταῖς μελέταις των προβάλλουν ἐκπροσώπους τῆς Ἑλληνορθοδόξου Θεολογίας καὶ ὄνόματα θεολόγων τῆς Ἑλλάδος. Ἔστωσαν ὡς παραδείγματα αἱ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαι λαμπραὶ μελέται δύο Καθηγητῶν τῆς Εὐαγγελικῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ ἐν Marburg Πανεπιστημίου (Philipps Universität), ἥτοι τοῦ Καθηγητοῦ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας Wolfgang A. Bienert καὶ τοῦ Καθηγητοῦ τῆς Συστηματικῆς Θεολογίας καὶ ρηξικελεύθου σκαπανέως τῶν οἰκουμενικῶν σπουδῶν Hans - Martin Barth, ὁ ὅποιος ἐν τῇ μελέτῃ του «Marburg καὶ ὁ ὀρθόδοξος κόσμος» παρουσιάζει καὶ τὸν ὑπογραφόμενον ὡς μετεκπαιδευθέντα ἐν Marburg, ὡς «*ὑπερασπιστὴν τοῦ λειτουργήματος τῶν διακονισσῶν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἐκκλησίᾳ*» (*Verfechter des Diakonissen - Amtes in der griechischen Kirche*) καὶ ὡς προβαλόντα δι' ὀμιλίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τούτῳ «*τὴν διακονικὴν καὶ τὴν λειτουργικὴν διάστασιν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*».

Διὰ τὴν λαμπρὰν ἐπὶ πολυτελοῦς χάρτου ἔκδοσιν τοῦ Τόμου ὀφείλονται συγχαρητήρια εἰς τὴν Δρα Μαρίαν Brun, εἰς τὰς κυρίας Θεοδώρας Νικολοπούλου - Τιτάκη καὶ Μαρίαν Κούρση, εἰς τοὺς κατευθύνοντας τὴν πρωτοπόρον καὶ λαμπρὰν «*Ἐκδοτικὴν Ἀθηνῶν*» κυρίου Γεώργιον Α. Χριστόπουλον καὶ Ἰωάννην Κ. Μπασσιᾶν, ὡς καὶ εἰς τοὺς ἔχοντας τὴν φροντίδα τῶν καλλιτεχνικῶν καὶ τεχνικῶν λεπτομερειῶν τῆς ὥραιας καὶ πολυτελοῦς ἐκδόσεως τοῦ τόμου.

Γενικὴ εἶναι ἡ εὐχή, ὅπως ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ἑλβετίας κ. Δαμασκηνὸς συνεχίσῃ ἐπὶ ἔτη πολλὰ καὶ διευρύνῃ ἔτι περισσότερο τὸ ἀκτινοβόλον αὐτοῦ ἔργον, ὅπερ προβάλλει τὸ Σεπτὸν Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ τὴν Ἑλληνικὴν Ὁρθοδοξίαν.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Kunst und Religion (Weltmusik und Weltreligionen - Klänge und Texte, Kulte und Kulturen), 3ος τόμος τῆς Ἐπετηρίδος Polyästhesis, ἐκδοθεὶς στῆ σειρὰ Schriften der Hochschule für Musik und darstellende Kunst «Mozarteum» ἀπὸ τὸ Institut für Integrative Musikpädagogik und Polyästhetische Erziehung (Leiter: Wolfgang Roscher), München-Salzburg 1995, σσ. 1-142, σχ. 23,5X16,5 ἐκ.

Τὸ ἔργον τοῦτο ἐκδόθηκε ὡς 3ος τόμος τῆς Ἐπετηρίδος Polyästhesis στῆ σειρὰ τῶν Δημοσιευμάτων τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς γιὰ τὴν Μουσικὴν καὶ τὴν Εἰκαστικὴν Τέχνην «Mozarteum» μὲ τὴ φροντίδα τοῦ διακεκριμένου καὶ διεθνῶς γνωστοῦ πρ. Πρυτάνεως (Rektor) τῆς Σχολῆς αὐτῆς καὶ νῦν Κοσμητοροῦ τῆς «*Τάξεως τῶν Τεχνῶν*» (*Classis artium*) στὴν «*Εὐρωπαϊκὴ Ἀκαδημία τῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῶν Τεχνῶν*» (*Academia Scientiarum et Artium Europaea*) Ο. Prof. Dr. Wolfgang Roscher. Ἡ ἔκδοσις ἔγινε ἀπὸ τὸ διευθυνόμενον καὶ ἐμψυχούμενον ὑπὸ τοῦ ἰδίου «*Ἴνστιτούτο γιὰ τὴν ὀλοκληρωμένη Μουσικὴν Παιδαγωγικὴν καὶ Πολυαισθητικὴν Ἀγωγήν*» στὸν εἰδικὸ Μουσικὸ ἐκδοτικὸ οἶκο (Musikverlag) Dr. Emil Katzbichler (München - Salzburg 1995).

Σὲ εἰσαγωγικὸ σημείωμα ὁ Πρύτανης καὶ Ἀκαδημακὸς Prof. Wolfgang Roscher ἀναφέρει ὅτι ὁ τόμος παρουσιάζει τὶς εἰσηγήσεις ποὺ ἔγιναν τὸ 1994 (15-20 Αὐγούστου) στὸ 13ο Συμπόσιο, ποὺ ὁργανώθηκε στὴν αὐστριακὴ πόλι Salzburg μὲ τὴ φροντίδα τόσοσ τῆς μνημονευθεῖσης Σχολῆς, τοῦ μνημονευθέντος Ἰνστιτούτου καὶ τῆς ὑπὸ τῆς Σχολῆς αὐτῆς ὁργανουμένης «Διεθνoῦς Θερινῆς Ἀκαδημίας» (*Internationale Sommerakademie*), ὅσον καὶ τῆς «Διεθνoῦς Ἐταιρείας γιὰ τὴν πολυαισθητικὴ ἀγωγή» (*Internationale Gesellschaft für Polyästhetische Erziehung*), ὡς καὶ τῆς «Εὐρωπαϊκῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῶν Τεχνῶν», τῆς ὁποίας ὁ Πρόεδρος Prof. Dr. Dr.h.c. Felix Unger, ποὺ εἶναι διεθνῶς γνωστὸς καρδιοχειρουργός, ἀπηύθυνεν, ὅπως καὶ ὁ Prof. Roscher, εἰσαγωγικὸν χαιρετισμὸ στοὺς συμμετέχοντες στὸ Συμπόσιο, τοῦ ὁποῖου ἡ ἔναρξις κηρύχθηκε ἀπὸ τὸν Ἀντικαγκελλάριο τῆς Αὐστρίας καὶ Ὑπουργὸ τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Ἐρεῦνης Dr. Erhard Busek.

Στὸ Συμπόσιο αὐτό, ποὺ εἶχε τὸν τίτλο «Τέχνη καὶ Θρησκεία - Παγκόσμιος Μουσικὴ καὶ Παγκόσμιοι Θρησκείαι, Ἥχοι καὶ Κείμενα, Λατρεῖαι καὶ Πολιτισμοὶ» (*Kunst und Religion-Weltmusik und Weltreligionen, Klänge und Texte, Kulte und Kulturen*) συμμετέσχον Ρωμαιοκαθολικοί, Ὁρθόδοξοι, Λουθηρανοί, Μετερρυθμισμένοι, Ἰουδαῖοι, Μωαμεθανοί, Ἰνδοῦιστές, Βουδιστές κ.ἄ. ἀπὸ εἴκοσι χώρες ὄλου τοῦ κόσμου μὲ διαλέξεις, ἐκθέσεις, κοντσέρτα, θεατρικὰ καὶ ἄλλες καλλιτεχνικὰ παραστάσεις, συζητήσεις στρουγγυλῆς τραπέζης κ.τ.τ. Οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς εἰσηγήσεις καὶ ὁμιλίες, ποὺ ἔγιναν, περιλαμβάνονται στὸν περὶ οὗ ὁ λόγος τόμος.

Στὸν Πρόλογο (σσ. 6-7) ὁ D D Dr. habil. Wolfgang Mastnak (τῆς Σχολῆς «Mozarteum»), ποὺ εἶχε τὴν ἐπιμέλεια τῆς συντάξεως (Redaktion) γιὰ τὴν ἔκδοσι, παρουσιάζει εὐσυνόπτως τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν κατάταξι τῶν δημοσιευομένων ὁμιλιῶν καὶ εἰσηγήσεων. Προλογικῶς δημοσιεύεται ἐπίσης ἡ ὁμιλία τοῦ Guido Ludes (Mainz) γιὰ ἔργα τριῶν καλλιτεχνῶν, ποὺ παρουσιάσθηκαν σὲ Ἐκθεσι, ποὺ εἶχεν ὁργανωθῆ στὴν Βιβλιοθήκη τῆς Σχολῆς «Mozarteum». Οἱ παρουσιασθέντες τρεῖς καλλιτέχνες, ποὺ ἐμπνέονται ἀπὸ τὴν Θρησκεία, ἦσαν ἀπ' ἐνὸς ἡ γερμανὶς ζωγράφος Gisela Brunke-Mayerhofer (München), ποὺ συνδέει τὴν καλλιτεχνικὴ δημιουργία μὲ θρησκευτικὴ θεραπευτικὴ καὶ λειτουργικὴ ἀποστολή, ἀπ' ἑτέρου ὁ ρώσος Michael Karasik (Ἁγία Πετρούπολις), ὁ ὁποῖος εἶναι γνωστός, τόσοσ στὴν Ρωσία ὅσον καὶ στὴν Γερμανία, ὡς ζωγράφος, λιθογράφος καὶ σκαπανεὺς τῶν γραφικῶν τεχνῶν καὶ τῆς καλλιτεχνικῆς τυπογραφίας καὶ βιβλιοδεσίας, καὶ τρίτον ὁ γερμανὸς Wilfried Köhler (Kassel), ποὺ διακρίνεται ὡς αὐτοδίδακτος ζωγράφος, γλύπτης καὶ σχεδιαστής.

Στὸ πολὺ ἐνδιαφέρον Α' μέρος τοῦ βιβλίου (σσ. 12-49) παρουσιάζονται πτυχαὶ τοῦ θεωρητικοῦ ζητήματος τῆς φαινομενολογίας τῶν σχέσεων Θρησκείας καὶ Τέχνης. Ὁ Prof. Dr. W. Roscher, ἀναφερόμενος εἰσαγωγικῶς στὸ θέμα τοῦ Συμποσίου, τονίζει ὅτι μέσα στὰ ἔργα τῆς Τέχνης διακρίνομε ἓνα εἶδος «σπερματικῶν λόγων» (κατὰ τὴ διατύπωσι τοῦ φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Ἰουστίνου), ποὺ ὀδηγοῦν στὴν Θρησκεία· ὅτι ἡ μουσικὴ εἶναι «*praeludium*

vitae aeternae» καὶ ὅτι πρέπει νὰ ὑπερνικηθῆ κάθε «σχίσμα μεταξύ Τέχνης καὶ Ἐκκλησίας» (Schisma zwischen Kunst und Kirche).

Ὁ διακρινόμενος γιὰ τὴν εὐρύτητα τῶν θρησκευοφιλοσοφικῶν ὀριζόντων τοῦ Κοσμήτωρ τῆς «*Τάξεως Γενικῆς Θεολογίας*» (*Classis theologiae universalis*) καὶ Ὁμότιμος Καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου Prof. Dr. Dr. Eugen Biser μὲ ἐκπλήσσοσα δαψιλῆ χρῆσι πρωτοτύπως καὶ ὀξυδερκῶς ἀναλυομένων παραδειγμάτων ἐκ διαφόρων τομέων τῆς Τέχνης ἐπεσήμανε τὴν μυστικὴ προέλευσι τῆς καλλιτεχνικῆς ἐμπνεύσεως, ἡ ὁποία προϋποθέτει τὴν ἐκ τῆς πνευματικῆς ἀκοῆς καὶ ὁράσεως ἐσωτερικῆ ἐμπειρία (Gehört und Gesehen - Zur mystischen Herkunft der künstlerischen Inspiration). Στὰ προβαλλόμενα ἀπὸ αὐτὸν παραδείγματα ἀνήκει καὶ ἡ θαυμαζομένη ὑπ' αὐτοῦ τοιχογραφία τῆς Ἰ. Μονῆς τῆς Χώρας, ἡ ὁποία τοιχογραφία παρουσιάζει κατ' ἀνεπανάληπτο τρόπο τὴν κατ' ἐξοχὴν Ὁρθόδοξη εἰκονογραφικὴ παράστασι τῆς Ἀναστάσεως, δηλαδὴ τὴν «εἰς Ἄδου κάθοδο» τοῦ Ἀναστάντος Κυρίου καὶ τὴν ἀπελευθέρωσι τῶν δεσμοτῶν τοῦ Ἄδου, τοῦ Ἀδάμ, τῆς Εὕας καὶ ὀλοκλήρου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἡ Τέχνη, κατὰ τὸν E. Biser, πρέπει νὰ καθιστᾷ ἐμφανῆ τὴ συνάρτησί της πρὸς τὴν ζωντανὴ πίστι, ἡ ὁποία εἶναι ὄχι μόνον παθητικὴ, ἀλλὰ καὶ δημιουργικὴ. Στὸ τέλος τῆς εἰσηγήσεώς του ὁ Prof. Biser, γιὰ νὰ αἰσθητοποιήσῃ τὸν δημιουργικὸν χαρακτῆρα τῆς πίστεως, παραθέτει τοὺς λόγους τοῦ Ἀγγέλου Σιλεσίου: «*Ἐὰν ὁ Χριστὸς γεννηθῆ χίλιες φορές στὴν Βηθλεὲμ, ἀλλὰ δὲν γεννηθῆ καὶ μέσα σὲ σένα, τότε θὰ μείνης αἰώνίως χαμένος*».

Στὸ Α' μέρος τοῦ βιβλίου εἶναι ἐπίσης ἐνδιαφέρουσα ἡ ὁμιλία τοῦ διδάσκοντος στὸ Πανεπιστήμιον Pune τῶν Ἰνδιῶν Prof. Dr. Francis X. D' Sa, ὁ ὁποῖος, ὀρῶμενος ἀπὸ τὸν «*θεανθρωποκοσμικὸν*» (*theanthropokosmisch*) χαρακτῆρα τῆς πραγματικότητος παρουσιάζει τὸν μυστηριακὸν χαρακτῆρα τῆς Τέχνης (Die Sakramentalität der Kunst) καὶ τονίζει ὅτι ἡ Τέχνη μπορεῖ νὰ ὀδηγήσῃ σὲ μείζονα (Metanoia), σὲ νέα πνευματικὰ ὁράματα, ποὺ ὀδηγοῦν στὴν ἀναζωπύρωσι καὶ ἀνανέωσι τῆς παραδεδομένης θρησκευτικῆς κοινότητος. «*Ὁ ποιητῆς, λέγει, εἶναι ὁ Ποντίφηξ, ὁ γεφυροποιὸς μεταξύ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νέας Ἱερουσαλὴμ, μεταξύ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς καινῆς γῆς, μεταξύ τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου οὐρανοῦ, μεταξύ τοῦ τωρινοῦ εἶναι καὶ τῆς μελλοντικῆς δυνατότητος τοῦ εἶναι...*». Πρέπει ἐπίσης νὰ σημειώσωμε ὅτι ὁ καθηγητῆς D' Sa χρησιμοποιοεὶ συχνὰ τὶς λέξεις τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς Αἰσθητικῆς «*μίμησις*» (*Mimesis*) καὶ «*ποίησις*» (*Poiesis*).

Τὸ Α' μέρος κατακλείεται μὲ τὴν εἰσήγησι τοῦ Ὑφηγητοῦ Dr. Wolfgang Mastnak, ὁ ὁποῖος τονίζει ὅτι ἡ Τέχνη μπορεῖ νὰ συντελέσῃ στὴν ἀπάμβλυνσι τῶν συγκρούσεων μεταξύ τῶν Θρησκευτῶν.

Τὸ Β' μέρος τοῦ βιβλίου (σσ. 50-106) ἀναφέρεται σὲ ἐπὶ μέρους τομῆς τῆς Τέχνης ἢ σὲ ἐπὶ μέρους παιδαγωγικὰς καὶ ποιμαντικὰς πτυχῆς τοῦ ζητήματος τῶν σχέσεων Θρησκείας καὶ Τέχνης. Ὁ καθηγητῆς W. Roscher τονίζει ἐκ νέου τὴν ἀνάγκη τῆς καταπολεμήσεως τοῦ σχίσματος μεταξύ Θρησκείας καὶ Τέχνης καὶ ἐξαιρεῖ τὸ νόημα τῶν ἑλληνικῶν λέξεων «*αἰσθησις*»

(*Aisthesis*) καὶ «ποιήσις» (*Poiesis*). Ὁ Judith Angress (Ἱερουσαλὴμ) παρουσιάζει ποιητικὰ σοφιολογικὰ κείμενα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἐνῶ ὁ Isabel Schnabel (Bergen - Ὀλλανδία) ἀναφέρεται εἰς σταθμοὺς τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας τοῦ θεάτρου, τῆς μουσικῆς καὶ τῆς λογοτεχνίας. Ὁ Friedbert Steller (Dresden) ὑπενθυμίζει θρησκευτικοὺς θρύλους πάθους καὶ λυτρώσεως, ποὺ ἐμπνέουν τὴν Μουσικὴν. Ἡ Mag. Dr. Michaela Schwarzbauer (Wilhering Αὐστρίας) ἀναφέρει πτυχὲς τῆς παραγωγῆς θρησκευτικῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων πρὸς σχολικὴν χρῆσιν, ἐνῶ ὁ Mag. Dr. Christoph Khittl (Mozarteum-Salzburg) παρουσιάζει δείγματα διδασκαλικῶν ἀσκήσεων γιὰ τὴν αἰσθητικὴν διαπαιδαγώγησιν ὑπὸ τὴν ὀπτικὴν γωνίαν: τὸ «*Ἐπέκεινα τοῦ Ἐνθάδε*» (*Jenseits im Diesseits*).

Τὸ Γ' μέρος τοῦ βιβλίου (σσ. 107-137) ἐπισημαίνει κοινωνικὰς καὶ πολιτιστικὰς πτυχὲς τοῦ ζητήματος τῶν σχέσεων Θρησκείας καὶ Τέχνης. Ἔτσι ὁ Dr. Sallyann Goodall (Durban - Ν. Ἀφρική), μέσα στὰ πλαίσια τῶν συντελουμένων κοινωνικοπολιτικῶν μεταβολῶν στὴν Ν. Ἀφρική, ἀναφέρεται στὶς σχέσεις τῆς Θρησκείας τῆς περιοχῆς πρὸς τὴν Μουσικὴν. Ὁ Doc. Dr. Ruhi Kalender (Πανεπιστήμιον - Ἄγκυρα) ὁμιλεῖ γιὰ τὴ φαινομενολογίαν τῆς τουρκικῆς θρησκευτικῆς (μυστικῆς) μουσικῆς. Ὁ Prof. Yalçın Tura (Πανεπιστήμιον - Κωνσταντινούπολις) ἀναφέρεται στὸ ἴδιο θέμα μέσα στὰ γενικώτερα πλαίσια τοῦ ζητήματος τῶν σχέσεων τοῦ Islam πρὸς τὴν Μουσικὴν. Τέλος στὸ Γ' μέρος τοῦ βιβλίου παρατίθεται ἡ βαθυστόχαστος διάλεξις, τὴν ὁποία ὁ Rektor O. Prof. Dr. Wolfgang Roscher ἔκαμε προσκεκλημένος στὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Μονάχου στὴ σειρά τῶν ὁμιλιῶν «*Perspektive Europa*» γιὰ τὴν ἱστορίαν, τὰ ὄρια καὶ τὶς προοπτικὰς τῆς διαπολιτιστικῆς ἀπὸ τὸ θρησκευτικὸ στοιχεῖον Εὐρωπαϊκῆς Μουσικῆς. Στὴ διάλεξις αὕτη τονίσθηκε ἰδιαιτέρως ὅτι πρὸς κατανόησιν αὐτῆς δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε τὶς πνευματικὰς ρίζας τῆς, ὅπως τὴν ἑλληνικὴν προέλευσιν τῶν λέξεων «*Εὐρώπη*», «*Μουσικὴ*» καὶ «*Μούσα*» καὶ πολλῶν μουσικῶν ὀργάνων (σύριγγος, αὐλοῦ, κιθάρας) τὸν μινωικὸν καὶ κυκλαδικὸν πολιτισμὸν τὰ ἔπη τοῦ Ὀμήρου τὴν Πρῶτη Ὀλυμπιακὴ Ὀδὴ τοῦ Πινδάρου γιὰ τὴ Μουσικὴν τοὺς ἀρχαίους ἑλληνικοὺς χορούς τὴν ἑλληνικὴν μυθολογίαν τὴν Ἀπολλώνια καὶ Διονυσιακὴ Μουσικὴν τὰ ἀπικὰ βάζα τοῦ ε' αἰῶνος μὲ τὶς παραστάσεις τους τὴν βιβλικὴν μουσικὴν, ποὺ «*ἀνήκει στὴν συμπλεγματικὴ οὐσία τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς*» τὸν Ἰουβὰλ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (Γεν. δ', 21), ὁ ὁποῖος, κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν Βίβλον, «*ἦταν πρόγονος τῶν παικτῶν λύρας καὶ αὐλοῦ*» (κατὰ τὴν μετάφρασιν τῶν Ο' «*ἦν ὁ καταδείξας ψαλτήριον καὶ κιθάραν*») τὸν βασιλέαν Δαβὶδ τὰ καλλιτεχνικὰ μοτίβα γιὰ τὸν Ἅγιον Ἰωάννη τὸν Βαπτιστὴν καὶ τὴν ἁγίαν Καικιλίαν τοὺς χριστιανικοὺς ὕμνους καὶ ψαλμούς τὴν χριστιανικὴν παράδοσιν γιὰ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα (*creator spiritus*) καὶ τὸ συμβολίζον αὐτὸ περιστέρι κ.λπ.

Ἀσφαλῶς ὁ Ὁρθόδοξος Ἕλληνας ἀναγνώστης θὰ ἤθελε νὰ μνημονεύεται ἰδιαιτέρως ἡ ἀκτινοβολία τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς. Παρὰ ταῦτα χαίρει γιὰ τὸν ὑγιᾶ προσανατολισμὸν τοῦ διαπρεποῦς ἐκπροσώπου τῆς Αἰσθητικῆς καὶ

συμφωνεῖ μαζί του στὸ ὅτι ἡ πόλις Maastrich δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῆ πρωτεύουσα τῆς Εὐρωπαϊκῆς Μουσικῆς (Maastricht ist keine Hauptstadt europäischer Musik).

Στὶς σελίδες 138-142 τοῦ βιβλίου παρατίθενται τὰ ὀνόματα τῶν Εἰσηγητῶν καὶ Συνεργατῶν τοῦ Συμποσίου «*Τέχνη καὶ Θρησκεία*», ὅπως καὶ τὸ Πρόγραμμα τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων γίνεται φανερόν, ὅτι ὁ Rektor O. Prof. Dr. W. Roscher εἶναι γενικῶς ἀξίος ἐπαίνων καὶ συγχαρητηρίων ἀφ' ἐνὸς γιὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ὀργάνωσι τοῦ μνημονευθέντος Συμποσίου, ἀφ' ἑτέρου γιὰ τὴν πρωτοβουλία του περὶ ἐκδόσεως τοῦ ὡς ἄνω βιβλίου, τρίτον γιὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ διάδοσι τῶν ἰδεωδῶν τῆς πολυαισθητικῆς ἀγωγῆς καὶ τέταρτον γιὰ τὸ ὅτι, — ὅπως ἔχει διαπιστώσει ὁ γράφων στὶς συνεδρίες τῆς Ὀλομελείας καὶ τῆς Συγκλήτου τῆς «*Εὐρωπαϊκῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῶν Τεχνῶν*» καὶ σὲ ἰδιαίτερες συζητήσεις μαζί του— πάντοτε ἐπισημαίνει τὶς ἑλληνοχριστιανικὰς ρίζες τῆς Εὐρώπης καὶ τονίζει τὴν ἀνάγκη τῆς καταπολεμήσεως οἰοῦδηποτε τυχόν σχίσματος μεταξὺ Ἐκκλησίας καὶ Τέχνης.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

La Bible d' Alexandrie, 5. Le Deutéronome. Traduction du text grec de la Septante, Introduction et notes par Cécile Dogniez et Marguerite Harl, Éditions du Cerf, Paris 1992, σελ. 364.

Ἵσως ἐνθυμεῖται τις, ὅτι, πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, εἶχε σχεδὸν ἐνθουσιωδῶς χαιρετισθῆ ὑπὸ τοῦ γράφοντος ἡ ἐν Παρισίοις πανηγυρικὴ ἔναρξις τῆς ἐκδόσεως τῆς, ὑπὸ τὸν ὡς ἄνω τίτλον, ἀξιολόγου παλαιοδιαθηκολογικῆς σειρᾶς, ἐκ μέρους ομάδος βιβλικῶν θεολόγων, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς, ἐπιτίμου σήμερον, Καθηγητρίας εἰς τὴν Σορβόννην (Université de Paris IV) Κυρίας Μ. Harl¹. Ἐκτοτε ἐδημοσιεύθησαν, κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν, τῷ 1988 μὲν ὁ τόμος 3 (περιέχων τὸ Λευιτικόν), τὸ ἐπόμενον δὲ ἔτος 1989 ὁ τόμος 2 (περιέχων τὴν Ἐξοδον) καὶ τῷ 1992 ὁ τόμος 5 (περιέχων τὸ Δευτερονόμιον). Ὁ τελευταῖος οὗτος τόμος εἶναι ἐξόχως ἐνδιαφέρων, λόγῳ, σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ τοῦ σπουδαίου κοινωνιολογικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ χαρακτήρος τοῦ περιεχομένου τοῦ Δευτερονομίου, τὸ ὁποῖον παρέσχε τὴν δυνατότητα ἀναλόγου σχολιασμοῦ του, διὰ τὸν ὁποῖον εἰργάσθη προεχόντως ἡ κ. Harl, εἰς τὰ ἐν Σορβόννη εἰδικὰ σεμινάρια τῆς.

Τὸ ἔργον ἄρχεται διὰ συντόμου Προλόγου, εἰς τὸν ὁποῖον αἱ δύο ἐν ἐπικεφαλίδι δραστήρια συγγραφεῖς ἐκθέτουν τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον συνειργάσθησαν στενῶς διὰ τὴν εἰς τὴν γαλλικὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου τῶν Ἑβδομήκοντα (Ο'), ὡς ἐπίσης καὶ διὰ τὴν διερεύνησιν ὄλων τῶν

1. Βλ. «*Θεολογία*» 62 (1991), σελ. 904-907, ὅπου δύναται ὁ ἀναγνώστης νὰ εὕρῃ λεπτομερέστερα στοιχεῖα, σχετικὰ πρὸς τὴν ἐν λόγῳ ἐκδοσιν.

ἀφορώντων εἰς αὐτὸ θεμάτων (σελ. 5-6). Ἦδη δὲ ἐν σελ. 4 σημειοῦται ὅτι ὁ ὀλίγον τι ἰδιότυπος γενικὸς τίτλος «*La Bible d' Alexandrie*» (*Ἡ Βίβλος τῆς Ἀλεξανδρείας*), καίτοι δὲν θεωρεῖται κατάλληλος καὶ ἐπακριβῆς δι' ὀλόκληρον τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, προεκρίθη ἐν τούτοις ἐν προκειμένῳ, ἔνεκα κυρίως τῆς συμβολικῆς του ἀξίας. Ἡ σημείωσις αὕτη ὑπάρχει πανομοιότυπως εἰς τὴν ἀντίστοιχον θέσιν καὶ τῶν ἄλλων ἐκδοθέντων ἤδη τριῶν τόμων (Γένεσις, Ἔξοδος καὶ Λευιτικόν). Τὸν ἐνδιάφέροντα καὶ ἐνημερωτικὸν αὐτὸν πρόλογον ἀκολουθεῖ ποικίλη βιβλιογραφία, σχετιζομένη πρὸς τὰ χρησιμοποιηθέντα κείμενα (ἐλληνικοῦ τῶν Ο', μασωριτικοῦ ἑβραϊκοῦ κ.λπ.), ὡς ἐπίσης πρὸς κριτικὰς ἐκδόσεις αὐτῶν καὶ πρὸς ποικίλας βιβλικὰς καὶ κυρίως ἑβδομηκοντολογικὰς μελέτας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ ρωμαιοκαθολικὰς (σελ. 7-13).

Μετὰ τὴν παράθεσιν τῶν συνήθων συντομογραφιῶν, συμβόλων κ.λπ. (σελ. 14-16), παρατίθεται ἐκτενεστάτη καὶ περισπούδαστος Εἰσαγωγή. Αὕτη διαιρεῖται εἰς δύο μεγάλα μέρη, εἰς τὰ ὁποῖα ἐξετάζονται τὸ ἐλληνικὸν κείμενον τοῦ Δευτερονομίου (περιέχοντος βασικῶς τοὺς τρεῖς γνωστοὺς λόγους τοῦ Μωϋσέως) καὶ δὴ καὶ τὰ πολυποίκιλα μεταφραστικὰ αὐτοῦ ζητήματα (σελ. 19-103). Μεταξὺ τῶν ἄλλων γίνεται λόγος, εἰδικώτερον, αὐτόθι περὶ τῆς ὀνομασίας τοῦ πέμπτου τούτου βιβλίου τοῦ Νόμου καὶ περὶ τῆς ἐλληνικῆς μεταφράσεως αὐτοῦ, γίνεται σύγκρισις μεταξὺ τῶν Ο' καὶ τοῦ μασωριτικοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου καὶ ἀναφορὰ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν διατύπωσιν τῶν θρησκευτικῶν θεμάτων τοῦ Δευτερονομίου. Ἐπιχειρεῖται δὲ περαιτέρω μία ἀνάλυσις τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος βιβλίου εἰς τὴν ἐλληνικὴν του μετάφρασιν καὶ συζητοῦνται διάφορα ἄλλα θέματα, σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὴν γλωσσικὴν μορφήν τῆς μεταφράσεως τῶν Ο', ἐν συγκρίσει καὶ πρὸς τὸ μασωριτικὸν ἑβραϊκὸν κ.λπ. Μετὰ τὸ τέλος τῆς πλουσίας ταύτης εἰσαγωγικῆς ὕλης, παρατίθεται μία πολὺ χρήσιμος σύνοψις τῶν εἰς τὰ βιβλία Ἐξοδος, Λευιτικόν, Ἀριθμοὶ καὶ Δευτερονόμιον παραλλήλων κειμένων (σελ. 104-107).

Ἐν συνεχείᾳ παρατίθεται τὸ κείμενον τῶν Ο', μετεφρασμένον ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν γαλλικὴν μετὰ πολλῆς καὶ ἐμφανοῦς ἐπιτυχίας. Ἡ γαλλικὴ αὕτη μετάφρασις εἶναι πιστὴ εἰς τὸ κείμενον τῶν Ο', χωρὶς ὅμως νὰ παρουσιάσῃ καὶ τεκμήρια δουλικότητος. Χρησιμοποιοῦνται δὲ δαφιλῶς ἐλληνικαὶ (τῶν Ο') ἀλλὰ καὶ ἑβραϊκαὶ λέξεις καὶ φράσεις, μεταγεγραμμένα διὰ λατινικῶν χαρακτήρων. Παρὰ πόδας τοῦ κειμένου ὑπάρχοντα τὰ ἀπαραίτητα σχόλια, τὰ ὁποῖα εἶναι πλουσιώτατα καὶ σαφῆ. Καὶ δὲν εἶναι μόνον θεολογικὰ ἀλλὰ καὶ φιλολογικὰ καὶ ἱστορικὰ καὶ παρουσιάζουν γενικώτερον ἐρμηνευτικὸν ἐνδιαφέρον καὶ ὄχι, ὡς θὰ ἀνέμενέ τις, ἑβδομηκοντολογικὸν μόνον. Οὕτως ἐνθυμίζουσι πραγματικὸν σχεδὸν ὑπόμνημα εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Δευτερονομίου. Σημειωτέον ὅτι εἰς τὸν σχολιασμὸν τοῦ κειμένου τηροῦνται αἱ αὐτὰ ἀρχαί, αἱ ὁποῖαι ἴσχυσαν καὶ εἰς τὸν πρώτον τόμον τῆς σειρᾶς αὐτῆς, τὸν περιέχοντα τὸ κείμενον τοῦ βιβλίου τῆς Γένεσεως. Πρὸς ἀποφυγὴν δὲ πλεονασμῶν καὶ περιττῶν, ἴσως, ἐπαναλήψωσι, παραπέμπονται οἱ ἀναγνώσται εἰς τοὺς προηγουμένους τόμους τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος σειρᾶς. Τοῦτο δύναται νὰ συσχετισθῇ

καὶ πρὸς τὸν ἐπιλεκτικὸν χαρακτήρα, τὸν ὁποῖον ἔχει ὁ σχολιασμὸς τοῦ κειμένου. Ἀναμφιβόλως, ἐὰν οὗτος δὲν ἐγίνετο ἐπιλεκτικῶς, θὰ ἀπρητοῦντο πολλοὶ τόμοι προκειμένου νὰ σχολιασθῇ πλήρως τὸ Δευτερονόμιον.

Εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου ὑπάρχει χρησιμώτατος πίναξ, περιέχων περισσότερας ἀπὸ τετρακοσίας πενήκοντα βιβλικὰς ἑλληνικὰς λέξεις, αἱ ὁποῖαι ἔχουν χρησιμοποιηθῆ εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν καὶ εἰς τὰ σχόλια (σελ. 359-364). Σημειωτέον ὅτι εἰς τὸν τόμον τῆς Ἐξόδου ὑπάρχει ἐπὶ πλέον καὶ εἰς θεματικὸς πίναξ, ἐξ ἴσου χρήσιμος. Πλήν τοῦ πίνακος αὐτοῦ ἐλλείπει ἐκ τοῦ παρουσιασθέντος τόμου τοῦ Δευτερονομίου καὶ πίναξ περιεχομένων, μᾶλλον ἀπαράιτητος.

Ὡς ἐγρᾶφη ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς παρουσιάσεως καὶ τοῦ τόμου τῆς Γενέσεως τῆς αὐτῆς σειρᾶς, τὸ ὑπὸ ἀρίστους οἰωνοὺς ἀρξάμενον τοῦτο ἔργον εἶναι λαμπρὸν καὶ ἔξοχον καὶ δὴ τόσον διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν σχολίων του, ὅσον καὶ διὰ τὴν προβολὴν δι' αὐτοῦ τῆς παλαιφάτου ἑλληνικῆς μεταφράσεως τῶν Ο'. Ὅθεν, κρίνεται περιττὸν νὰ λεχθῇ καὶ ἐνταῦθα, πόσον καθίσταται ἐπωφελῆς ἡ κατὰ τὸ δυνάτων εὐρύτερα ἀξιοποίησις τοῦ τοιοῦτου ἔργου ἐκ μέρους τῶν περὶ τὰς παλαιοδιαθηκικὰς καὶ γενικώτερον τῶν περὶ τὰς βιβλικὰς σπουδὰς ἀσχολουμένων γαλλομαθῶν Ἑλληνορθοδόξων θεολόγων.

ΠΑΝ. ΣΙΜΩΤΑΣ

Ἄρχμ. Αἰμίλιανου, *Σφραγὶς γνησία* (Κατηχήσεις καὶ Λόγοι, 1), ἐκδ. «Ὁρμύλια», 1995, σελ. 474.

Λαμπρῇ εὐρίσκω τὴν ιδέα καὶ ἀκόμη λαμπρότερη τὴν πραγμάτωσιν τῆς ιδέας-σειρᾶς, ποὺ ἀνέλαβε νὰ φέρει εἰς πέρας τὸ Ἱερὸ Κοινόβιο τῆς Ὁρμύλιας (Χαλκιδικῆς), τὸ ὁποῖο καὶ ἀποτελεῖ Μετόχι τῆς ἀγιορειτικῆς Σιμωνόπετρας. Τὸ εὐλογημένο αὐτὸ Μετόχι, τὸ ὁποῖο εἶναι ἀφιερωμένο στὸν Εὐαγγελισμό τῆς Θεοτόκου, ἔχει γίνει Λαύρα πραγματικῆ, καὶ εὐαγγελίζεται μὲ ὅλα τὰ πνευματικὰ μέσα τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ καὶ τ' ἀγαθὰ τῆς μοναστικῆς ζωῆς. Εἶναι πολὺ εὐφῆμως γνωστὴ ἡ πνευματικὴ δραστηριότης καὶ ἐν ὀρθοδόξῳ πνεύματι ἔκφρασις τοῦ Κοινοβίου τῆς Ὁρμύλιας – καὶ στὴν Ἑλλάδα καὶ στὸ ἐξωτερικόν. Καὶ εἶναι μὰ μεγάλη παρηγορία κ' ἐλπίδα, γιὰ ὅλους τοὺς φιλομονάχους καὶ φιλοσίους, ἢ ἀνθισή του, τύπος καὶ ὑπογραμμὸς γιὰ πολλὰ νεώτερα Κοινόβια καὶ Ἑσχαστήρια ποὺ ἰδρύονται στὸ χῶρον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Οἱ μουσικῆς (κασέτες καὶ βιβλία) καὶ οἱ ἄλλες ἐκδόσεις του, μὲ τὸ ὕφος καὶ τὴν αἰσθητικὴ γραμμὴ τῶν λειτουργικῶν τεχνῶν, ποὺ εὐδιάζουσιν ἀπὸ κατάνυξιν ὀρθοδόξου παραδόσεως, οἰκοδομοῦν ψυχὰς καὶ τίς προσελκύουσιν μὲ τὸ κατάλληλο ἄγκιστρο «εἰς ὁδὸν σωτηρίας». Μέσα σ' αὐτὸ τὸ πρόγραμμα καὶ μὲ αὐτὴ τὴν πνευματικὴν προοπτικὴν, προχώρησαν οἱ Μοναχῆς τῆς Ὁρμύλιας καὶ στὴν ἐκδοσὴν τῶν «Κατηχήσεων καὶ Λόγων» τοῦ Γέροντά τους, ποὺ ἐγκαινιάζουσιν μὲ τὸν τόμο τοῦτο.

Ἡ πνευματικὴ μορφή καὶ τὸ ἔργο τοῦ Γέροντος Αἰμίλιανου, Καθηγουμένου σήμερον τῆς Σιμωνόπετρας τοῦ Ἄθω, εἶναι σὲ ὅλους γνωστὰ καὶ

ἀπ' ὅλους σεβαστά. Ἡ ἔκφραση τοῦ λόγου τοῦ ἁγίου Γέροντος, μὲ τοῦτο τὸ βιβλίον, καθὼς καὶ μὲ τ' ἄλλα ποῦ θ' ἀκολουθήσουν στὴν ἴδια σειρά, θὰ βγῆ κ' ἔξω ἀπὸ τὸν ἱερὸ περίβολο τοῦ Μοναστηριοῦ καὶ τὸ Μετόχι τῆς Ὁρμύλιας, γιὰ πολὺν κόσμον ἀναζητεῖ τὰ κείμενά του καὶ ἀπευθύνεται συχνὰ στὸν ἴδιο, λέγοντάς του: «*Ἀββᾶ, εἰπέ ἡμῖν λόγον, πῶς σωθῶμεν*», ὅπως ἀκριβῶς στὰ παλιὰ «*Γεροντικά*». Ἡ ἔξοχη ἔκδοση (ἐσωτερικὰ κ' ἐξωτερικὰ) θὰ διευκολύνει τὴν ἐξάπλωση καὶ διάδοση αὐτοῦ τοῦ «*Γεροντικοῦ*», ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ Ὁρθοδόξου Μοναχισμοῦ καὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, γενικώτερα.

Ὁ πρῶτος τόμος, ποῦ κρατοῦμε στὰ χέρια μας, μετὰ ἀπὸ ἓνα χρησιμώτατο Εἰσαγωγικὸ Σημείωμα γιὰ τὴ γλῶσσα τῶν κειμένων τοῦ Γέροντος Αἰμιλιανοῦ, γραμμένο ἀπ' τὸν ἀρμόδιο καθηγητὴ τῆς Γλωσσολογίας στὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν, κ. Γ. Μπαμπινιώτη, περιέχει (σὲ δύο Μέρη) συγκλονιστικὸ ἐνδιαφέροντος κείμενα, ποῦ ἐνδιαφέρουν τὸν Μοναχισμό καὶ τοὺς Μοναχοὺς, ἀλλὰ καὶ τὴ σύγχρονη ἀντιμετώπιση πνευματικῶν προβλημάτων τῆς ἐποχῆς μας. Στὸ Α' Μέρος (σελ. 39-219), ἔχουμε ὀκτὼ βασικὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα κυρίως ἀναφέρονται στὴν ἀνακαίνιση, ὀργάνωση καὶ λειτουργία τοῦ Ὁρθοδόξου Μοναχισμοῦ —ἰδιαίτερα τοῦ Κοινοβιακοῦ συστήματος. Πρόκειται γιὰ κείμενα, ποῦ θυμίζουν ἀγιοπατερικὲς καὶ μοναστικὲς στιγμὲς τοῦ ἐνδόξου μας Βυζαντίου! Τὸ Β' Μέρος (σελ. 221-451) περιλαμβάνει ὁμιλίαι καὶ λόγους, ποῦ ἔχουν ἓνα γενικώτερο ἐνδιαφέρον, γιὰ ἓνα εὐρύτερο ἀναγνωστικὸ κοινόν.

Πρέπει νὰ σημειωθεῖ, ὅτι οἱ εὐλαβέστατες Μοναχὲς τῆς Ὁρμύλιας, ποῦ ἀνέλαβαν αὐτὴ τὴν ἔκδοση, δὲν ἐφείσθησαν κόπων καὶ δαπανῶν γιὰ τὴν καλύτερη καὶ πληρέστερη (σὲ ποιότητα καὶ περιεχόμενο) ἐμφάνιση τοῦ τόμου. Γι' αὐτὸ δίνονται καὶ οἱ Βραχυγραφίαι στὴν ἀρχὴ (σελ. 35-38), καθὼς καὶ οἱ λεπτομερεῖς Πίνακες στὸ τέλος (Χωρίων Π. καὶ Κ. Δ., Πατέρων καὶ Ἐκκλησ. Συγγραφέων καὶ ἄλλων πηγῶν, σελ. 453-464), Ὀνομάτων καὶ ἐννοιῶν (σελ. 465-473).

Συγχαίρουμε τὴν εὐλογημένη Ἀδελφότητα Μοναζουσῶν τῆς Ὁρμύλιας κ' εὐχόμεσθε ἀπρόσκοπη τὴ συνέχεια τῆς ὥραίας καὶ χρησιμώτατης αὐτῆς σειρᾶς τῶν «*Κατηχήσεων καὶ Λόγων*» τοῦ Γέροντος Αἰμιλιανοῦ.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ